

KIÁLLÍTÁS

A PANNON-TENGER MATRÓZA

Egyáltalán nem megbízható emlékezetem szerint Penovác-művel a hetvenes évek végén találkoztam unokaöcsémék nappalijában. Mondom, nem biztos, hogy Penovác-alkotásról volt szó, hanem más vajdasági festő munkájáról, a lényeg, hogy vajdasági tájakat ábrázoló munkák sorakoztak, melyek mellé később viszont bizonyosan Penovác-festmények kerültek. Mi ketten unokaöcsémmel éppen túl voltunk az óvodán, partizánosdit meg indiánosdit játszottunk, ott, a szárkúpok, a tanya, a kukoricagóré meg a végtelenbe vesző bácskai égtáj alatt, a két fotel volt a mi két szárkúpunk, az asztal a góré, játékkockákból a géppisztoly, és volt egy igazi távcsövünk, egy szürke, teleszkópos távcső. Ezzel kezdtünk el látni. A festményeket is, mondom (talán egy Penovácot is), aki akkortájt kezdhetett el komolyabban rajzolgatni, festeni.

Megvallom, én rosszul látok, de nem optikai értelemben, ezen egy jó gukker sem segít, mert a dolgok mögé kell látni, kívárni, elvárni és megvárni, amíg fölsejlik valami a kép mögül, és ez nem megy mindig. Pontosabban itt és most: a táj mögül kell ki-nézni valamit. Engem ugyanis elsősorban Penovác tájképei fognak meg, a végtelenbe vesző táj, amely mögül felsejlik valami. A partizánosdi közben a fasisztákat vártuk a festményekből, most már más a helyzet, de a harc maradt, maradt a harc a valósággal.

Amikor 1962-ben színre lépett a Symposion-mozgalm, a második számban volt egy Bányai János-esszé, a *Pannon fűga* című. Így kezdődött: „Mindjárt a kezdetben: a táj.” Az ifjú nemzedék legelőször is a táj fogalmával akart tisztában lenni: elvetette a templomtorony-perspektívát, elvetették a kukoricaföldet, a góré mint a provincializmus szimbólumait, a síkságot, ahol minden összemosódik, elvetették a bácskai sáros földet, amely a mélybe húz, és mindörökre odatapaszt. Bezzeg a tenger, ott ellátsz a végtelenbe, meg ott a kő és a hegy, ezek az örök és magas dolgok, a laposság biztos ellenszerei. Aztán, hogy így mondjam, sokuk megtért, főképpen, miután a háborúk után tenger nélkül maradtak.

Tudom, elcsépeltnek tűnik, ha most Penovác Endre festőművészt a Pannon-tengeren hajókázó matrónak nevezem ki, matrónak, aki a dolgát teszi, s nem kapitánynak, aki parancsolgat. Matrónak, aki fölmászik az árbockosárba, onnan tekint szerteszéjjel, még ha képei pont a fordítottjáról tanúskodnak is, tudniillik hogy ő lenn van, alul, onnan néz fölfelé – mert ez egy ilyen tenger, s ilyen a matróna is. Penovác-matrón, aki a bácskai tájat úgy zárja le egy nyílegyenes vonallal ott fenn, a szemhatáron, hogy meghagyja a távlatokat; s nyitott marad a táj. Ezeket a tájképeket valójában jó sokáig kell nézni, ki

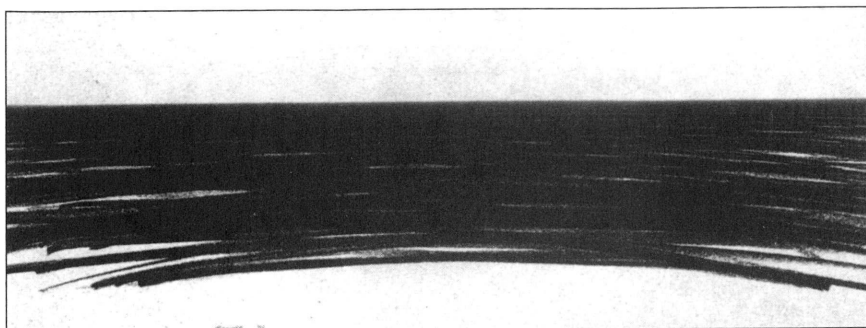
kéne őket rakni egy-két évig a falra is, mert a gicccsel ellentétben, amely lezárja a történetet, és azt mondja, hogy itt egy tanya, itt egy szép táj fűvel-fával-bokkral és egy bicikliző paraszttal, akit meggyötört az élet, itt valamit várunk, valamit várni kell. Hogy felbukkanjon valaki vagy valami a horizonton, az ég alján, ahogyan a hajók szoktak felbukkanni ott, a tengeren, a tenger, vagyis a világ végén, hogy végigmasírozzanak a nyílegyenes vonalon, akár a bábuk a bábszínházban. Ettől igazi műalkotások ezek a képek: bevonják a szemlélődőt, teret adnak, teret hagynak a gondolkodásnak, a fantáziának: én például hol egy tankot, hol egy kétliteres sörösfalakkal bóklászó punkot, hol egy szép lányt várok, hogy felbukkanjon ott a végtelenben, és elinduljon felém. De leginkább hajók szoktak jobbról balra lassan elaraszolni, úgy, ahogyan azt egyszer a Földközi-tenger afrikai partjainál láttam.

Van itt egy kép, amely különösen megragadott: a nyílegyenes szemhatár fölött irreálisan magasán és talán túl picin ott hunyorog a nap. De valójában annyira középen van, mint a klasszikus fényképezőgépeken a lencse. És ez a nap ránk néz. Figyel. Először úgy tűnt, egy dél-koreai vagy japán turista digitális kamerája tekint rám, vagy éppen unokaöcsémék távcsöve, de aztán rájöttem, hogy ez bizony Isten szeme. Mert habár Istent antropomorf módon képzeljük el, ősz hajjal, hosszú szakállal egy fehér tógában, és ami most lényeges, két szép szemmel, itt a bizonyíték, hogy Istennek lehet egy szeme is, neki az is untig elég. Mert ne feledjük, Isten szeme mindent lát. Az európai civilizációban ez nagyon fontos gondolat, voltaképpen a társadalom, azaz az emberi viselkedés szabályozásának kulcseleme – gondoljunk csak bele, még ha egyedül is vagyunk a szobában, bizonyos illetlen cselekedeteket nem követünk el, ahogyan társaságban sem, vagy ha magányunkban mégis, bizonyos fokú lelkiismeret-furdalásunk támad. Éppen azért, mert Isten szeme mindent lát. Nos, rám pontosan így néz le ez a nap, ez a napisten, és innentől tudom, hogy ez a látszólag egyszerű, sablonos tájkép nem vásárban kapható tucatmunka, mely jó lesz a falusi rokonoknak nászajándékba, hanem unikum, igazi műalkotás.

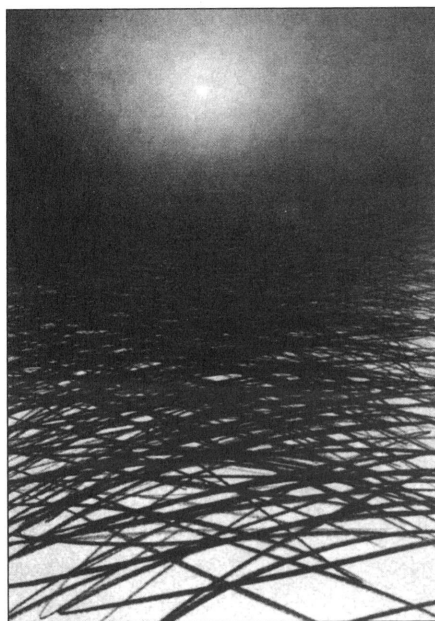
A művészetben különben sem szabad hibázni, akár csak az árbockosárban ülő matróz hibája is végzetes lehet, elsüllyed a hajó, ha elbóbiskol. Mi most azonban ne bóbiskoljunk, vegyük át a matróz szerepét, és merüljünk bele a pannon táj tengerészének munkáiba.

Egy retrospektív kiállításra ugyan kiváló alkalom az, hogy Penovác Endre festőművész húsz éve van a profik pályáján, de mivel a művészet kevésbé viseli el a hivatásosságot – ezt hagyjuk a politikusokra, sportolókra és másokra –, e helyütt emeljük ki inkább azt, hogy a húsz év az pont kétszer tíz. És ez esetben a kettes számra figyeljenek oda.

Többnyire a sokoldalú művészeket szokás isteníteni, a hagyományos értelemben Penovác is az, hisz dolgozik ő mindenféle anyaggal, technikával, de

Penovác Endre: Síkság, 1997

Penovác Endre: Köd, 1996

itt és most – már csak a kétszer tíz év miatt is – szögezzük le azt, hogy festőnk: kétoldalú festő. De ez a kétoldalúság éppen elegendő, mert festészete ily módon világszemléletét is visszaadja. Mindent kettévág, vagy pont fordítva: kettőből csinálja meg az egészet, és ez a *kettő* szétválaszthatatlan egymástól. Nézzék meg Penovác almáit: csak az egyik felüket látjuk, de nem lát az, aki nem látja a másik oldalukat . . .

Az ellentétek mestere ő – az árnyék nekifeszül a fénynek, az eget a szemhatár választja el a határtól, de végső soron mindig annak a kérdésnek a feszegetéséről van szó, hogy hol húzódnak a szabadság határai, hogy a szabadságot mennyire kötik meg az adott formák, legyen az geometria, ami tőlünk függetlenül létezik (legalábbis egyes matematikusok szerint), vagy racionalitás, aminek lényegét – tehát hogy mi számít ésszerűnek – mi magunk adjuk és mondjuk meg. Penovác Endre nemcsak egyes képeinek technikai mivolta okán diptychonista, hanem gondolkodásmódja és – ami ugyanaz – festészete révén is: éles határt húz, megkülönböztet, hogy a kettőből egyet, azaz képet alkothasson.

Az öreg Tolsztoj szerint az igazi művészetnek három ismérve van: őszinteség, világosság, eredetiség. Penovác művészete őszinte, mert az éppen divatos áramlatokkal vagy éppen az aktuális társadalmi elvárásokkal szemben magából és az őt körülvevő tájból, tárgyakkól, helyzetekből merít. Festészete világos, mert a fényvel játszik, de a másik értelemben is, tudniillik hogy miközben az értelmezések sokaságát teszi lehetővé, a legjobbat, a tágasság iskoláját kínálja fel. És eredeti, mert kísérletezik: hagyományosnak mondott témákat helyez új kontextusba.

Művészetét a vajdasági közönség java ez ideig a jól ismert, sőt, mi több, elcsépelet metaforák nyomán értelmezte: szülőföld, síkság, vajdasági táj, sár, hó, nyugalom, tisztaság. Nem mondom, hogy e sablonokban ne lenne valami, de ahogyan Penovác Endre húsz éve folyamatosan állandó motívumait „vágja ketté”, értelmezi újra, szedi szét és rakja össze, ugyanúgy ráfér a műértő közönségre is, hogy mindig más és más fényben nézze meg és élje át e képeket. Ha már a festő felkínálta ezt a lehetőséget.

Talán már, tisztelt közönség, volt alkalmuk észrevenni, hogy megnyitóm első része az úgynevezett hivatalos szöveg, amely a meghívóban is helyet kapott. Időközben volt alkalmam gondolkodni, mármint Penovác Endre művészetén és a metaforakészletről, no meg Topolyáról, Bács-topolyáról, ahol most vagyunk, s ahol festőnk él. Vajon mit jelent Topolyának Penovác festészete, és hogy tájékkunkon félreértik-e azt a tájértelmezést, amit ő képein, képeivel művel?

Nyilván nagyképűségnek tűnik – és az is –, ha azt mondom, hogy igen, félreértik, bezzeg én nem. Penovác már régen nem Topolya festője, és pont azért nem Topolya festője, mert a művészetben nincs ilyen, hogy Topolya

festője. Az amatőrizmusban, a kultúregyesületi ezekben meg amazokban lehet, hogy van ilyen, de a művészet logikája más, a műértő közönség másképpen szemléli a festményeket, ahogyan az igazi művész is. Meglehet, hogy egy-egy Penovác-mű megfelelő nászajándéknak tűnik, amennyiben jól mutat a falon – ami nagyon is nem mellékes szempont –, s így a fiatal házások is elégedettek az ajándékkal, elvégre ők fogják nézegetni; nem kevésbé elégedett a násznép, hisz úgy tudják, Penovác elismert festő, hallottak róla, így a képe is ér valamit – de ez már annál kevésbé fontos szempont – ám nekem – és a megjelenteknek némiképp e helyütt is – volt alkalmam megtekinteni a mester oeuvre-jének e kiállításánál persze nagyobb hányadát, s így megízlelni, hogy egyebek mellett ugyan Penovác a táj mestere, a bácskai tájé és ami hozzá kapcsolható, úgymint puli, pipacs, szántóföld, felhők, fű, nap, de sokkalta tovább megy, övé a tenger és a tengerparti kavics, a zöld, fehér és barna kavicsok – mindaz, ami itt, e tájékon nincs. De, hangsúlyoznám ki, szó sincs itt jügónosztalgjáról, hogy akkor volt itt nekünk tengerünk, ma meg nincs – szerencsére a festészetet az ilyesmi kevésbé érdekli. Ám számomra nemrégiben tanulságos volt Dubrovnikban pár tárlatot és utcai festő-árus munkáit megtekinteni, hogyan pingálják le az isteni várost, az isteni tengert, a naplementét, a kőből épített várat, palotákat, házakat, a szűk utcácskákat, a csónakokat. Hát – sehogy, legalábbis az alapján, amit láttam. Dilettánsok, mondhatnám, mindnyájan azok, csak éppen jó helyre születtek.

Hogy Penovác jó helyre született-e, képeivel válaszol, de ráfelel is, ahogyan megfesti azt, amit máshol lát. Ez a fontos, hogy: lát. Megéli a szépséget, ugyanakkor helyet hagy nekünk is arra, hogy lássuk a szépet, és a szemhatáron, amely tehát oly gyakran kettévágja képeit, túl is nézhessünk, tovább láthassunk mi is. Mint művészetet, természetesen Penovác Endre művészetét is lehet támadni – Platón kezdte ezt az egészet –, ám éppen a szépség jelenléte miatt lehetünk mi itt nyugodtak. Ahogyan ugyanis egy okos ember, egy esztéta mondotta: „A szépség, bármi legyen is az, kétségkívül olyan ellenállhatatlan vonzerőt fejt ki az emberi nemre, amely önmagában felmentést ad számára, s nincs szüksége védelmezőkre.”

Ímhol, itt vagyunk, tekintsék hát meg ezen műalkotásokat – a szépet csak nézzék, a művészetet meg ítélje meg ki-ki maga. És nagyon nem mellékesen köszöntjük a húszéves munkásságát ünneplő festőművészt, Penovác Endrét.

SZERBHORVÁTH György

Elhangzott Topolyán a Penovác Endre – 20 év képei című kiállítás megnyitóján 2004. szeptember 15-én